

Kultur- og kirkedepartementets priser for barne- og ungdomslitteratur utgitt i 2006. Juryens begrunnelse.

Kjære kulturminister, prisvinnere og barnebokvenner.

Gjennom hele året sitter vi og leser; mye er bra, noe er ikke fullt så bra. *Og noe er glitrende godt.* Når vi samles til fest for barne- og ungdomsboka, er det bøkene som glitrer klarest og sterkest som skal trekkes fram. Det er bøkene som har gjort aller sterkest inntrykk, og som sitter tydeligst igjen i både hode og kropp, som i dag skal berømmes og belønnes.

Det er tradisjon ved en anledning som denne å trekke fram til en eller flere hovedlinjer gjennom barne- og ungdomslitteraturen det siste året. Juryen har hatt som oppgave å lese *alt* som er blitt utgitt for barn og ungdom i 2006. Og selv om bildet er bredt og broket, så er det enkelte elementer som framstår ganske tydelig.

Noe av det som preger bildet, er at det gjerne dreier seg om en litteratur som er opptatt av eksistensielle problemstillinger. Det gjelder både skjønnlitteraturen og til en viss grad faglitteraturen. Mange bøker skildrer unger og ungdom i avgjørende eksistensielle valg situasjoner. I en del tilfeller er det rett og slett valg på liv og død det dreier seg om.

Det dreier seg om en litteratur der lengsel, savn, opprør, død og selvmord er sterkt til stede. Men samtidig er det en diktning som rommer muligheter for ulike valg. Mange unge hovedpersoner befinner seg i situasjoner preget av usikkerhet, av å bli stilt ved avgjørende veiskiller der ingen helt synes å vite hva som venter, og der det ofte ikke er annen hjelp å hente enn det de finner av krefter i seg selv.

Så kan en alltså lure på hvor foreldrene er i slike situasjoner. Og svaret er faretruende enkelt: foreldrene er ikke der. Det gjelder ikke alle bøkene, men gjennomgående er foreldre og foresatte ikke-fungerende, fraværende, uforstående eller rett og slett grusomme – for det fins det også eksempler på. I fjor ved samme anledning som i dag hadde juryen oppdaget at de unge hadde fått en ny samarbeidspartner i form av aktive, forståelsesfulle besteforeldre. I år må vi nok konstatere at de fleste besteforeldrene ser ut til å være på ferie.

Muligens gjenspeiler litteraturen at det er blitt hardere tider, især for ungdom. Det betyr ikke nødvendigvis at det har hardnet så veldig fra 2005 til 2006. Men vi har i enda større grad fått en litteratur som tar usikkerhetstematikken på alvor.

Ei slik bok er det som får Kultur og kirkedepartementets litteraturpris 2006. Prisen går til Marit Kaldhol for novellesamlingen *Kino*.

Marit Kaldhol har bak seg en stor produksjon av høy kvalitet for barn og ungdom. Allerede i 1986 ga hun ut sin første barnebok, bildeboka *Farvel Rune*, sammen med Wenche Øyen. Etter en rekke sterke bøker mener vi at novellesamlingen *Kino* er hennes kanskje aller beste. Stilen er tilsynelatende enkel, men er båret av en poetisk intensitet som skaper en særegen glød og dybde.

«Handa held den store saksa.» Slik åpner samtlige åtte noveller. Og noe av spenningen ligger i hvilken retning historien – og valgene – utvikler seg fra dette felles utgangspunktet. For saksa viser seg å være et innholdsrikt symbol, som sommer muligheter for både det skapende og destruktive. De som holder saksa er stort sett jenter som stilles overfor en avgjørende

omstilling eller endring; en situasjon der noe nytt er i ferd med å skje. Eller det nye eksisterer som en anelse, håp, drøm eller frykt. Saksen kan brukes til å klippe ut drømmebilder fra ukeblad. Men den kan også brukes til å klippe håret av en ikke-fungerende far mens han sover på sofaen. Og i andre noveller er saksen enda mer truende.

I de ulike novellene følger Marit Kaldhold de fine trådene som dirrer i et sinn, eller mellom mennesker. Hun gjør det med åpenhet og lydhørhet, men også med sans for det grensesprengende, fantasifulle, ikke-realistiske. Og i dette spennet utvikler *Kino* seg til ei vakker, øm, sår og lekende novellesamling.

Så går vi over til Bildebokprisen. At en og samme forfatter eller illustratør får en av Kulturdepartementets priser to år på rad, er ytterst sjelden. Men nå skjer det. I fjor fikk Stian Hole debutantprisen for bildeboka *Den gamle mannen og hvalen*. I år får han bildebokprisen for *Garmanns sommer*, der han igjen står for både tekst og bilder.

Boka skildrer en liten gutts opplevelse av den siste trygge uskyldssommeren før alt skal endre seg. Til høsten skal han begynne på skolen, og han gruer seg. *Garmanns sommer* er ei filosofisk reflekterende barnebok, om å grue seg til det som skal skje, men samtidig om å bearbeide angsten og forberede seg til den avgjørende endringen.

Bildene er basert på noe av den samme collageteknikken som Hole benyttet i den første boka, der ulike formspråk og materialer er kombinert. Bildene er strålende hver for seg, men samtidig utgjør de en historie med spenning, dramatik og driv i seg. Historien utvikler seg gjennom motsetningsstrukturer, gjerne basert på kontrasten mellom det vakre og det groteske, det uskyldige og det urovekkende, som hos Hole utgjør en original og spenningsfylt enhet.

Sentralt i fortellingen står tre uendelig gamle tanter. Om besteforeldrene har sviktet ungene i år, så står i hvert fall de gamle tantene klar til innsats. De nærmer seg nok tida for rullatoren, men har stadig større sans for rullebrettet. Og det er bare to av dem som tar ut gebissene sine om kvelden og legger dem i glass med vann. Den tredje, den lett opprørske tante Borghild, «har bare løsnet litt på gebisset. Hver gang hun puster beveger tennene seg fram og tilbake.»

«Har du vært barn noen gang? spør Garmann. Tante Borghild tenker seg lenge om. En øyenstikker stanser i lufta. Så smiler hun og sier: «Ja, for hundre og femti år siden, og ler så puppene rister.»

I fjor bemerket juryen at spesielt fagboka for barn og ungdom syntes å være inne i en kraftig vekstperiode. Det er en tendens som er minst like framtrødende i år. Ikke i noen annen sjanger skjer det en tilsvarende utvikling, kanskje fordi det i mange år har vært et område der det har skjedd relativt lite. Og årets fagbokpris går til den spenstigste og dristigste av alle – Ivo de Figueiredos *Slipp meg. En bok om Henrik Ibsen*.

Det skulle egentlig bare mangle at Ibsen-året ikke skulle ha frambrakt en vinner – og det gjorde det. *Slipp meg* var Ibsen-årets gave til landets 10.klassinger og 17-åringer, og framstår som en temmelig utradisjonell inngangsport til en del av Ibsens sentrale verker.

Et av grepene er å illustrere teksten med bilder som på ulike måter aktualiserer Ibsen-temaer og etablerte Ibsen-utsagn, og setter dem inn i overraskende, utradisjonelle samtidssammenhenger. «Gå under. Gå til bunns» lyder teksten til et bilde av Fredrik Skavlan. «Det vidunderlige» lyder teksten som er knyttet til et foto fra Tenerife der en norsk familie

sitter på restaurant med naken overkropp og spiser spansk turistgugge, spylar på ketchup og drikker øl.

Da boka ble utgitt, var det bildet av artisten Aylar det meste dreide seg om – koplet til tekstutdraget fra *Et dukkehjem* der Nora sier at hun har andre hellige plikter enn pliktene mot sin mann og sine barn, og det er «pliktene imot meg selv». Selvsagt var det umulig for anstendige tabloidaviser å unngå å stille spørsmålet om Aylar virkelig er vår tids Nora-skikkelse. Det er det ikke sikkert hun er, men spørsmålet er spennende.

Den slags vinklinger er med på å gjøre *Slipp meg* til ei utfordrende, hyperaktuell og utradisjonell Ibsen-innføring. Boka viser Ibsens aktualitet i dag, og den viser at de valgsituasjonene som Ibsens skikkelser strevde med, er i nær slekt med de som unge folk prøver å finne ut av.

Karakteristisk for fagbokas sterke stilling er at det også blant de beste illustrerte bøkene er fagbøkene som dominerer. Av de tre bøkene som er nominert til illustrasjonsprisen, er alle tre fagbøker. Vinner ble Tora Marie Norberg for illustrasjonene til *Retten og slett. Rettighetsboka for deg under 18*.

Mariann Youmans har skrevet teksten til denne første norske boka som viser hvordan barn og ungdom kan bruke rettighetene sine i praksis. Dette er rettigheter som også er koplet til muligheter i ulike faser og livssituasjoner, enten det dreier seg om retten til å kjøre motorsykkel, retten til å gå i kloster, retten til ren skoledo eller retten til rett og slett å være seg selv og så sær og sta som en vil.

Det er mye kunnskap samlet i denne boka. Men bak regelverkene skjuler det seg mange fortellinger om unge mennesker i vanskelige valgsituasjoner. Og noe av det som illustrasjonene til Tora Marie Norberg bidrar til, er å gi stoffet et nært og konkret menneskelig aspekt.

Illustrasjonene er collager som kombinerer håndtegning og datategning og som forener det stramme og fabulerende. Som helhet er det et uttrykk som er vårt, forsiktig, assosiativt og egnet til å skape ettertanke. Illustrasjonene forteller historier med utgangspunkt i tekstens regelverk. Og illustrasjonene fungerer så godt fordi de rommer både det vonde, brutale og voldsomme, men også de frigjørende åpningene og mulighetene.

2006 var et år med uvanlig mange debutanter. Vi har registrert 15 debutanter, og det er langt over gjennomsnittet de siste årene. Enda viktigere er det at flere av årets debutanter står for nyskapende utgivelser. Det gjelder ikke minst vinneren av debutantprisen, Annette Münch for ungdomsromanen *Kaoskrigeren*.

Kaoskrigeren er romanen om Tobias på 16, de tre vennene hans, familien hans – og ikke minst fiendene hans. Tobias går andre året på videregående skole, og oppgir som favorittfag «alt som er siste time». Digg mat er «alt som ikke er veggis» og viktigste eiendel er så klart «mobilen». Det høres velkjent ut, skulle jeg tro, for den som har vært 16 i det siste eller hatt nærkontakt med noen som er det.

Romanen åpner med en kraftfull innføring i et rått ungdomsmiljø. Tobias angripes av en ungdomsgjeng og våkner på sjukehuset. Hendelsen kaster Tobias ut i et både ytre og indre kaos. Hjemmet er i oppløsning; faren har begått underslag og har stukket av med ny dame.

Storebror Sondre prøver etter beste evne å holde familien sammen. Men den hardeste kampen må Tobias kjempe mot de truende kaoskreftene i sitt eget indre.

Debutanten Annette Münch har greid å framstille råheten i ungdomsmiljøet på en overbevisende måte, slik det oppleves av en gutt på 16. Med språklig sikkerhet og driv i fortellingen skildrer hun et hardt og brutalt ungdomsliv. Men det er også en roman som antyder mulige veger ut. En av dem representeres av Cato, kampsportinstruktøren. Men romanen viser likevel at løsningen, frigjøringen, ikke kommer som en følge av ytre innflytelse, men av at Tobias foretar et avgjørende indre valg. Det er først når han innser at han selv har ansvaret for sine handlinger, at han kan bevege seg bort fra det eksistensielle nullpunktet han har befunnet seg på.

Så langt har vi beskjeftiget oss med bøker av norske forfattere og illustratører. Men det er også klart at mange av de store leseropplevelsene er det den utenlandske, oversatte litteraturen som sørger for. Norske forlag velger fra øverste internasjonale hylle, og mange norske oversettere gjør en glitrende jobb for å overføre en vesentlig del av verdenslitteraturen til norsk. Ragnfrid Stokke er en av dem som lenge har levert fremragende oversettelser av til dels store romaner. I år får hun oversetterprisen for den norske versjonen av Kitty Fitzgeralds ungdomsroman *Griseparadis*.

Griseparadis er en makaber, mørk, til dels grusom men også vakker roman. Det er ei bok der det meste er snudd på hodet, og der utopien framstår som en underjordisk svinesti. Det etableres et griserike der også den som det ikke er rom for verdenen «ovenpå», kan oppleve både nærhet, vennskap og varme. Hovedpersonene Jack og Holly er utstøtt av menneskene, og ikke minst bortstøtt av foreldrene sine. De skaper seg et alternativ i griseparadiset. Men det er sterkt truet av fordommer og uforstand.

Oversetter Ragnfrid Stokke må ha hatt en uvanlig utfordrende oppgave. Ikke minst når synsvinkelen ligger hos Jack, kreves et språk som atskiller seg sterkt fra hverdagens. Ikke mindre viktig er det at Hollys språk også utvikler seg, fra det normale i retning griseverdenens særegne språk. Begge disse utfordringene har Ragnfrid Stokke løst på overbevisende måte og oversettelsen har rom for et uvanlig stort språklig spekter.

Griseparadis er ei ungdomsbok. Men det er også ei bok som ikke henvender seg til noen bestemt aldersgruppe, og som sannsynligvis fungerer like greit for voksne som for ungdom. Og dette er karakteristisk for mange ungdomsbokutgivelser; de er ikke nødvendigvis allalders-bøker, men de sprenger aldersgrensene.

Det samme bruddet med aldersbestemmelser preger i stor grad også tegneserier. Tradisjonelt blir tegneserier ofte lest av både barn, ungdom og voksne. Det gjelder sannsynligvis i stor grad også vinneren av årets tegneseriepris, Lene Ask med tegneserien *Hitler, Jesus og farfar*.

Denne tegneserien, som er fotografen Lene Asks debut i bokform, har blitt betegnet både tegneserieroman og grafisk roman – en form som flere yngre norske tegneserieskapere er i gang med å utforske og utprøve, men som ennå ingen har utviklet med så stor bredde og stringens som Lene Ask.

Hitler, Jesus og farfar er formet som en lang episk beretning om en ung kvinnes oppvekst og søken. I utgangspunktet er det sin ukjente bestefar hun drar på leting etter. Men gjennom

fortellingen kommer kvinnen inn på avgjørende forhold i sin egen oppvekst, og ikke minst forholdet til barndomsmiljøets religiøsitet. Noe av det er forhold hun må gå inn i og frigjøre seg fra. Men hun oppdager også verdier som hun kan ta med seg videre og bygge livet sitt på.

Det er «en historie om å lete etter svar på de store spørsmåla i livet, og å finne noen av dem uten at man nødvendigvis blir så mye klokere.» Slik lyder baksideteksten. Og det kan synes å utsi noe om hovedpersonens søken. Hun blir kanskje ikke så mye klokere. Men hun foretar noen avgjørende valg.

I så måte er denne tegneserieromanen i kjernen sin i slekt med mange av bøkene vi har trukket fram i dag. De fleste av dem tar for seg unge mennesker i eksistensielle valgsituasjoner, mennesker stilt overfor en situasjon som krever en bevisst handling av den enkelte, og som får konsekvenser for det videre livet. Dette er ikke noe nytt i barne- og ungdomslitteraturen, men i de beste bøkene som kom i 2006 er det likevel oppsiktsvekkende hvor kraftig det er understreket.